

Когнітивна мапа французької літургійної драми епохи середньовіччя (на матеріалі містерії "Адам")

К. П. Єсипович

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kyesknlu@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-19>

Анотація. Статтю присвячено розробці методики когнітивного мапування фольклорного дискурсу Франції на прикладі тексту літургійної драми на матеріалі містерії "Адам". Комплексний підхід моделювання когнітивного простору фольклорного дискурсу здійснюється через моделювання його функціонального змісту, а саме через упорядкування пропозиційних моделей, які мають атрибутивну і трансформативну складову.

Ключові слова: літургійна драма, наратологія, актант, когнітивний простір, когнітивна мапа.

Вступ. Наратологія утворилася внаслідок перегляду літературної теорії в рамках структуралістської доктрини. Предмет дослідження наратології полягає у вивченні природи, форми і функціонування наративу. Фокус уваги наратології полягає у можливих співвідношеннях між розповіддю і наративним текстом. За класичною теорією оповідання художні твори визначали свою належність до наративного класу за ознаками комунікативної структури. Інше уявлення про наративність сформувалося у структуралістській наратології. За такого підходу термін наративний вказує на певну структуру викладу ілюстративного матеріалу, а отже наративними вважаються твори, в яких йдеться про історію, в якій відображено певні події, й текст може розглядатися як сукупність його структурних одиниць.

Такими одиницями можуть виступати функції, певні відносини елементів (суб'єкт / об'єкт, відправник / отримувач, помічник / опонент), де кожен текст будується за моделлю поширеного речення із різною комбінаторикою характеристик – іменників, їх атрибутів – прикметників та їхніх дій – дієслів, а власне розповідне речення є намічанням невеличкої оповіді.

Короткий огляд публікацій по темі. Активне дослідження наративу у ХХ ст. сприяло формуванню багатьох наратологічних теорій, а саме теорії російських формалістів В. Проппа, В. Шкловського, діалогічної теорії наративу М. Бахтіна, структуралістських семіотичних теорій Р. Барта, А.Ж. Греймаса, Ж. Женетта, мета яких полягала у віднайденні смислотворних принципів оповіді. У філософському розумінні наративом є спосіб набуття людиною своєї ідентичності, в якій оповідач об'єктивує власну суб'єктивність. Наративна психологія визначає наратив як спосіб саморозуміння й самоінтерпретації людини.

Л.В. Татару, досліджуючи зв'язок між текстом і наративом, вважає наратив ментальною репрезентацією, яка відрізняється від всіх інших форм думки глобальним характером, і є результатом конвергенції всіх когнітивних операцій, які відбуваються в результаті породження та сприйняття цього світу. Одним з провідних понять наратології є поняття "наративного простору", який є своєрідним середовищем існування та взаємодії учасників історії світу. Точкою відліку в просторі є фігура дійової особи, суб'єкту, людини,

навколо якої формується сам простір, а його наповнювачами виступають певні об'єкти.

Мета. Таким чином можна припустити, що простір оповіді заповнений вербальними знаками, або концептами, які репрезентують предмети, явища та процеси. Роздумачення змісту таких концептів створює підґрунтя для інтерпретації змісту оповіді, а саме процес взаємодії героїв можна описати за допомогою актантних ролей.

Матеріали і методи. Предметом нашої наукової розвідки є дослідження різножанрових текстів, які створюють різнобарвну палітру французького фольклорного дискурсу. До однієї з перлин фольклорного дискурсу Франції належать ліро-епічні твори літургійних драм та містерій епохи середньовіччя. Досліджуючи особливий жанр фольклорного дискурсу – містерії, ми репрезентуємо цілісний образ світу за допомогою побудови його когнітивної мапи, яка відображає характеристики героїв та їхню взаємодію. Текст містерії являє собою наративний простір, який має вигляд когнітивної мапи. Кожен фрагмент тексту розглядається як окрема ментальна репрезентація, в якій фігурують герої твору. Певна кількість таких репрезентацій утворюють цілісну когнітивну карту твору. Наративний простір досліджуваної містерії складається з кількох ментальних репрезентацій – результат когнітивного, пропозиційного й актантного видів аналізу. Така репрезентація є сукупністю квалітативних та трансформативних характеристик актантів – фігурантів внутрішнього простору тексту.

Праці, які слугують **матеріалом** нашого дослідження, належать до жанру християнської літургійної драми Франції. У ІХ – Х ст. у Франції театральне мистецтво та прояви релігійного культу склали одне ціле. Крім символічного наповнення літургійна драма являла собою історію, моральну догму втілену в життя.

Праці, які слугують матеріалом нашого дослідження, належать до жанру християнської літургійної драми Франції. У ІХ – Х ст. у Франції театральне мистецтво та прояви релігійного культу склали одне ціле. В епоху середньовіччя люди вірили у Бога покійно та наївно. Всі розуміли та любили релігійні церемонії, які ніхто не вважав ані занадто довгими, ані занадто чудовими. В епоху Середньовіччя святкових днів раніше було набагато більше ніж сьогодні, тому селяни й робітники дні відпочинку зустрічали з ентузіаз-

мом. Внаслідок феодалних війн селяни щодня піддавалися грабницьким нападам, тому справжнім задоволенням для них було відвідування сусіднього абатства, споглядання пишності релігійного богослужіння, молитви, навчання і видовища водночас. В епоху середньовіччя в IX та X ст. католицьке богослужіння відзначалося великою пишністю. Духовенство намагалось змінювати свої тривалі богослужіння шляхом впровадження обрядів, пов'язаних з природними явищами, з метою вразити віруючих у найбільш драматичній формі.

Цей вид середньовічного театру, який з'явився у Франції близько X ст. і був впроваджений у святкові церковні служби (літургії), інсценував епізоди зі Святого письма. Термін літургійна драма, який з'явився в XIX ст. не зовсім точно відображає сутність явища, тому ряд дослідників віддають перевагу терміну церковна драма (*Le drame de l'église*). Церковна драма виникла із *тропів*, латинських літургійних пісень, що будувалися за принципом *питання — відповідь* і супроводжувалися символічною жестикуляцією. Наприкінці X ст. тропи набули більшого розповсюдження і стали праобразом драми, яка зародилася у богослужінні і поступово відбулося їх проникнення у церковну літургію. Такі тропи були своєрідним інтерполяціями, які вводилися, з метою збільшення часу їх виконання. Певна кількість таких тропів набули ознак та форм драматичного твору. Перші драми були здебільшого достатньо лаконічними, які поступово доповнювалися і з'являлися нові, формуючи драматичні цикли літургійного року.

Перші документальні свідчення описують містеріальну церемонію *Visitatio sepulchri* (*Vizum do grobnici*), що відбувалася в середині X ст. в абатстві Флерієур-Луар, але, ймовірно, мала більш раннє походження. Серед найзначніших літургійних драм виділяються "Наречений" (*L'Époux*), датована між 1125 і 1150 рр. і "Гра про Адама" *Jeu d'Adam*. Поступово велика кількість чисельних літургійних драм зникла.

Указом папи Інокентія III (1210 р.) літургійні драми або вистави, всередині приміщень церков були заборонені і місцем їх проведення стали вулиці, як правило, паперті. Поступово, латинська мова була замінена французькою, у виставах стали брати участь, крім духовенства, і мешканці міст, а жанр літургійної драми отримав своє продовження в містеріях.

Тексти середньовічної драми були розподілені на два цикли Різдяний *Séries dramatiques de Noël* та Пасхальний *Séries dramatiques des Pâques*. Витоки дослідження згаданих вище текстів походять з великого циклу *Cycles de la Passion*. *Passion* від лат. *passio*, «*souffrance*» – страждання. За словником лексема *passion* має кілька тлумачень: 1) *État affectif et intellectuel, violent, puissant qui domine la raison* - "афективний, інтелектуальний стан, який домінує над розумом"; 2) *affection, amour intense pour une personne* - "стан афекту, інтенсивний прояв відчуття любові до конкретної людини"; 3) *inclination intense pour un objet* - "інтенсивний прояв прихильності людини до об'єкту"; 4) *opinion irraisonnée, affective* - "іраціональна пристрасна думка"; 4) *les souffrances, le supplice de Jésus-Christ, de son arrestation jusqu'à sa mort sur la*

croix - "страждання, муки Ісуса Христа, його покарання та розп'яття на хресті".

Католицька літургія є віддзеркаленням християнської доктрини, її історії, вона і сьогодні обов'язково наповнена драматичними подіями, яких в епоху середньовіччя було набагато більше, ніж сьогодні. Помпезні католицькі церемонії поступово спрощувалися. Велика кількість літургійних звичаїв зникла, ритуали, які панували раніше стали вважатися непотрібними та навіть кумедними.

Для французької християнської драми, що набула найбільшого різнобарв'я у XV ст., поширеними залишаються сюжети про різноманітні дива або життя святих. Поступово релігійна драма започаткувала своєрідний "національний театр", становлення якого спонтанно відбувалося внаслідок трансформації культових церемоній, пісень та літургійних оповідей. Такі події склали підґрунтя для формування у Франції жанру *містерій*, які були своєрідним відлунням античної трагедії Давньої Греції. Взагалі містерією вважають релігійну та національну драму не тільки Франції, але й всієї християнської Європи, у порівнянні з трагедією, яку вважали релігійною та національною драмою античної Греції. Детальніше зупинимося на містерії "Адам", написаної у XII ст. старофранцузькою мовою з елементам нормандської говірки. Достеменно невідоме місце написання твору, але приблизний ареал виникнення обмежується передмістям Ла-Маншу, а саме містами Руан, Каені та Байо.

Місцем розгортання подій у містерії є Рай *Paradisus*. У запропонованому уривку фігурують дійові особи, які розглядаються як 3 актанти: актант 1 *La Figure* – Спаситель, Творець, одягнений в мантию простого священика, актант 2 – *Adam*, одягнений у червону туніку, актант 3 – *Ève* одягнена в білу туніку, її голову прикрашає шовкова біла тканина.

В рамках пропозиційного когнітивного аналізу актанти можуть виступати у різних відмінкових ролях. Так актант 1 Спаситель виконує роль *агенса*, натомість актант 2 Адам і актант 3 Єва містять у собі роль *експерієнсера* та *бенефактива*.

Дійство починається зі слів оповідача, який повідомляє про те, як Господь сотворив спочатку небо та землю: *In principio creavit Deus celum et terram... Qua finita, corpus cantet Format igitur Dominus... Quo finiti, dicat Figura : «Adam.» Qui respondat : «Sire».*

Перше звернення Господа адресоване Адаму. Творець пояснює Адаму, його творення із земного пилу:

FIGURA.

Fourmé te ai.

De limo terre.

Спаситель розповідає Адаму, що він створив його за власним образом та подібністю:

FIGURA.

Je te aibfourmé à mun semblant.

A ma image ne t'ai felt de terre.

Ne moi devez ià mover guerre.

Адам присягає виконувати всі настанови Спасителя.

ADAM.

Nen frai-ge, mais te crerrai ;

Mun creatur oberai.

Спаситель створює з тіла Адама його майбутню дружину Єву:

FIGURA

Je t'ai donné bon cumpainun :

Ce est ta femme,

Eva a noun.

Він дає Адаму поради, закликає любити свою дружину, шанобливо ставитись до неї: *Ce est ta femme e tun pareil; // Tu le devez estre ben fiel // Tu aime lui, e ele ame tei.* Творець обіцяє Адаму і Єві любити їх обох і закликає виконувати його настанови:

Si serez ben ambedui de moi.

Ele soit à tun comandement,

E vus ambedeus à mun talent.

Господь пояснює Адаму, що Єва є частиною його плоти:

De ta coste l'ai fourmée,

N'est pas etrange, de tei est née.

Jo la plasmal de ton cors;

De tei eïssit, non pas de fors.

Господь пояснює, що справжній шлюб тримається на любові та взаєморозумінні:

Tu, la gïverne par raison :

N'ait entre vus ià tençon,

Mais grand amor, grant conservage

Tel soit la lei de manage.

Результати та їх обговорення. Таким чином, у запропонованому уривку ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1 і актантом 2 має такий вигляд: FIGURA↔ADAM. Модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ, де слот дія представлений наступними динамічними предикатами: CRIER (старофр.) «faire exister» / FOURMER (старофр.) «faire exister» / FEIRE (старофр.) «réaliser», créer / DUNER (старофр.) / DEMONSTRER (старофр.) «prouver la vérité».

Друге звернення Господа адресовано Єві. Творець звертається також до Єви з настановами щодо майбутнього подружнього життя з Адамом. Господь застерігає Єву від необачних слів :

FIGURA, ad Evam:

A tei parlerai, Evain.

Ço garde tu, ne l'tenez en vain;

закликає її з повагою ставитися до його настанов:

Si vos faire ma volenté,

En ton cors garderas bonté

Moi aim, e honor ton creator.

E moi reconuis à seignor;

та бути мудрою:

A moi servir met ton porpens,

Tut ta force e tot tun sens.

Спаситель наказує Єві завжди любити Адама: *Adam aime, e lui tien chier : // Il est marid e tu sa mullier,* служити йому та підкорятися // *A lui soies tot tens encline, // Nen issir de sa discipline ; Lui serf e aim par bon corage.*

У запропонованому уривку ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1 і актантом 3 має такий вигляд: FIGURA↔ÈVE. Модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ, де слот дія представлений наступними динамічними предикатами: FEIRE (старофр.) «réaliser», créer / CONUISTRE (старофр.) «savoir l'existence de quelqu'un» / OBEIR (старофр.) «se soumettre à la volonté». Третє звернення Господа до Адама є найбільш застережливим. Творець повідомляє Адаму про неоціненний подарунок, яким Він його наділив *Escote, Adam, e entent ma raison ;*

Jo t'ai fomé, or te doerai itel don :

Tot tens poez vivre, si tu tiens mon sermon,

а саме: жити вічно без старості: *E serras sains, nen sentiras friczion;* ніколи не страждати від спраги та голоду: *Ià n'avras faim, por bosoing ne beveras, Ià n'averas frait, là chalt ne sentiras;* холоду та спеки, завжди буди в доброму гуморі: *Tu iers en ioie, ià ne te lassaras, // E en deduit ; ià dolor ne savras;* проводити життя у радості: *Tute ta vie demeneras en ioie; // Tut iors serras, nen estrat pas poie.*

Він повідомляє, яке на них чекає щастя, якщо вони виконують накази Спасителя. Вони мають вільне право обрати між Добром та Злом, яке Спаситель вклав у їхні душі й тіла.

FIGURA.

En vostre cors vus met e bien e mal :

Ki ad tel dun n'est pas liez à pal.

Tut en balance ore pendiez par egal.

Creez conseil que solet vers mei leal.

Laisse le mal, et si te pren al bien.

Бог радить залишити остеронь бік Зла й шукати тільки Добро, тоді Спаситель завжди їх підтримає. *Tun seignor aime e ovec lui le tien, // Por nul conseil ne gerpisez le mien // Si tu le fais, ne peccheras de rien.*

Адам пообіцяв віддано служити Творцю, який в свою чергу привів пару до земного раю, перелічив усі переваги цнотливого та вічного безсмертного життя.

ADAM:

Tu es mi sires, e jo sui ta creature :

Tu me plasmas, e jo sui ta faiture :

Ma volenté de serrad ià si dure

Q'à toi servir ne soit tote ma cure.

Висновки. Ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1, актантом 2 і актантом 3 має такий вигляд: ÈVE↔FIGURA↔ADAM, таким чином модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ.

Когнітивна мапа нарративного простору містерії "Адам" укладена чисельними ментальними репрезентаціями. Кожну репрезентацію представлено акторами, визначеними за допомогою актантного аналізу тексту, їх квалітативні та трансформативні характеристики слугують наповненням низки концептів, виділених в результаті пропозиційного аналізу тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт, Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе // М.: Изд-во Московского университета, 1987. С. 200.
2. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения // Изд. РАН. Серия литературы и языка. М., 1997. С. 26-27
3. Татару Л.В. Глобальная ментальная репрезентация повествовательного текста // Сб. мат-лов 29 сентября – 1 октября

- бря 2010 года / отв. ред. Болдырев; М-во обр. и науки РФ, Ин-т языкознания Рос. академии наук, Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010. С. 21
4. Шмид В. Нарратология // М., Языки славянской культуры, 2003. С. 12-21
 5. Янков, И.В. Нарратив в историческом освоении действительности: феномен обновления и социокультурный смысл / И.В. Янков: автореф. дис. ...канд. философских наук. Екатеринбург, 1997. С. 7
 6. Antidote Druide : correcteur, dictionnaires, guides [Электронный ресурс] // Québec, Druide informatique, 2009 [7]. Электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. треб: Windows, Mac OS X, GNU/Linux. Название с титул. Экрана
 7. Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500) Режим доступа <http://www.atilf.fr/dmf>
 8. Sepet M. Le drame chrétien au moyen âge / Paris Didier et Cie, 1878 296 p. [Электронный ресурс].–Режим доступа <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k204372k>
 9. Palustre L. Adam, mystère du XIIe siècle / Paris. Dumoulin, 1878 [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57891231.r=1%C3%A9o+n+palustre.langFR>

REFERENCES

1. R. Bart, Introduction to the structural analysis of narrative texts // Foreign aesthetics and theory of literature of the XIX - XX centuries. Treatises, articles, essays // М.: Publishing House of the Moscow University, 1987. P. 200.
2. Ye.S. Kubriakova, Parts of discourse from a cognitive point of view // Publishing House of the Academy of Sciences of the Russian Federation. Series of literature and language. М., 1997. P. 26-27.
3. L.V. Tataru, Global mental representation of a narrative text // Edited volumes September 29 - October 01, 2010 / Boldyrev, resp. ed.; Ministry of Education and Science of the RF, Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the RF. Тамбов: H.R. Derzhavin Tambov State University Publishing House, 2010. P. 21
4. V. Shmid, Narratology // М., Languages of Slavic Culture, 2003. P. 12-21
5. I.V. Yankov, Narrative in the historical development of the reality: the phenomenon of renewal and sociocultural sense / I.V. Yankov: abstract of a thesis. ...Cand. Sc. (Ph.) Yekaterynburg, 1997. P. 7

Cognitive map of the French liturgical drama of the Middle Ages (on the material of the mystery "Adam")

К. П. Yesypovych

Abstract. The Article is devoted to the development of the techniques of the folk discourse of the France cognitive mapping on the example of the text of the liturgical drama on the material of the mystery "Adam". The complex approach of the folk discourse cognitive space modeling is carried out by modeling of its functional content, namely by ordering of the propositional models having attributive and transformative component.

Keywords: *liturgical drama, naratology, actant, cognitive space, cognitive map.*